

educationis nem felelhetett meg annak, ki az I—IV főkövetelések szellemében akart tanítani. A mostani VII. és VIII. osztálynak megfelelő két éves deák-tanfolyamon pedig, mint főiskolán, természetesen semmiféle tanterv nem volt. Bolyai egyfelől előadott a deákoknak, másfelől irányította az osztálytanítókat: kénytelen volt tehát maga készíteni tanítási terveket a legkülönbözőbb korú tanulók számára. Így szerezte tapasztalatait a tanítás minden fokán. (V. ö. Koncz, id. mű 575—579., 633. l.)

De bármilyen mély lélekismeretről tanuskodnak didaktikai elvei, bármennyire harmonizál bennük a székely ember gyakorlatiassága és az igazi tudós alapossága és ideális gondolkodása: tankönyvei még sem voltak megfelelők. Ha mellőzzük is azokat a részeket, melyeket szerzőjük kifejezetten a tanítónak szánt, ha mintegy lefordítjuk is könyveit a szokásos elnevezésekre és jelölésekre: átlagos tanuló akkor sem tud megbirkózni Bolyai mélyenjáró és nehézkes tankönyveivel. De ez nem teszi kisebbé azt az önmagában is hatalmas lépést, mellyel Bolyai eljutott a mai matematikai oktatás valamennyi vezető eszméjéhez. Evszázados hagyományokat kellett odahagynia, mikor annyi értelemnélküli, sőt káros szokással szakított. A teljesen megfelelő tankönyvhöz ilyen lényeges átalakuláskor kevés is egy ember, több nemzedék munkája és tapasztalata kell ide még most is. A magyar tanárság büszkeséggel és nyugodtan követheti Bolyai Farkast a matematikai oktatásnak középiskoláink újjászervezésével kapcsolatos reformjában. Nyugtalan lángelméje csak az erőteljes körvonalokat rajzolta meg, ránk maradt az aprólékos és gondos részletezés.

DÁVID LAJOS.

IRODALOM.

Nagy József: A filozófia története. Budapest, 1921. A Pantheon kiadása. 324 l.

Nagy József könyvét várakozással vettem kezembe s e várakozásban nem is csalódtam. Végre annyi száraz, szín és vér nélküli való, felületes hazai kompendium után megjelenik egy olyan könyv, melynek frója a maga hangján tud és mer beszélni. Talán legbecsesebb e könyvben a kifejezésmód, mely nemcsak józan, világos értelmet árul el, hanem egyszersmind művészt is, aki mások gondolatait is mindig *maga* mondja el, még pedig úgy, hogy a nagy, fagyos északkonstrukciókat ötletek gyöngyszemével vagy egy-egy kép ornamentikájával díszíti. Tárgyilagos, mégis lendületes; érdekes anélkül, hogy megszűnnék tudományos lenni. Stílus tekintetében az efféle hazai összefoglalások közt alig ismerünk e könyvnél érdemesebb kísérletet.

Ami a szerző tárgyalási szempontját illeti, ő a nagy filozófusok alkotásaiban látja a filozófia történetét, mégsem bomlik ez kezében — von Pfordten receptje szerint — egyes gondolkodók képsorozatára, hanem a fejlődés meg a történeti folyamatosság nagy követelményének is eleget tesz. Ma már a rendszeres tárgyalás nem is eshetik vissza a Hegel és a Trendelenburg előtti idők hibáiba. Mindazon-

által nélkülözük a szerző filozófiai alapfelfogásának leszögezését. Helyén lett volna a könyv élén egy előszó, melyben a szerző főként a maga gnoseológiai zsinórmértékét adta volna, mert hiszen ha van a történeti összefoglalásokban valami egyéni, tehát értékes, az a határozott alapnézet keresztülvitele és igazolása. Úgy sejttem, Nagy József az abszolút logizmus felé hajlik, ámbar az eleatak jelentőségének méltatásában nem a «tisztá ész» e megszemélyesítőinek bámulatos intuícióit, hanem terméketlenségüket hangsúlyozza. Holott e logikusok érdeme néhány örökéletű kérdéstevés, néhány feladat, amelyekre rámutatni, ha meg nem oldották is, sőt ha soha nem volnának is megoldhatók, csak a legmélyebb elmék teljesítménye lehet. Az eleatizmus csakugyan egyik kiindulása a szofistáknak, de csak tanításának negatívuma és megvesztegető dialektikája révén, nem pedig azért, mintha rendszerének velejéig hatoltak volna. Róluk is elmondható, hogy amit állítólag megértettek, azt is félreértették.

A görög filozófia történetét szerzőnk a kozmológia, az anthropológia, a nagy rendszerek és a hellénizmus korszakaira osztja. E beosztás annyiban helytelen, amennyiben nem egységes alaphól indul ki. Egyszer az érdeklődés tárgya, máskor történelmi eredmények szerint csoportosít. Nemesak egyöntetűbb, de tárgyiasabb is volna osztási, bár nem újkeletű alpnak pusztán a filozófiai érdeket tenni. Ez az első korban a külvilágra, a másodikban az emberre irányul; előbb az önmagánvaló gondolatra, később a gyakorlatias alanyra. Jól tudom, ez a beosztás sem tökéletes, mert nem lehet mindent keretei közé fogni, de az eszmék általános rajzási irányát mégis jobban jelzi.

A hellének világfelfogását szerzőnk egészében bizakodónak, optimistának tartja. Rohde után nem merünk fenntartás nélkül hozzá csatlakozni. Igaz, Nagy József szerint is átérzi a görög a létnek minden baját, keserűségét, de ennek igazolásául nem bölcselőkre, hanem költőkre utal. Pedig voltak-e zordabb, a szomorúság köntösjében inkább járó, tragikusabb szellemek, mint Anaximandros, Herakleitos, a cynikusok és részben a változhatatlanba beletörődő stoikusok? A hellének cselekvő kedvét nem törte meg a szenvedés, de nem egyszer éppen ez sarkalta alkotásra.

Mint fennebb jeleztük, a szerző találó megjegyzésekkel fűszerezi előadását. Ezek közt is igazságánál fogva megragadó, hogy «Platon minden egyes problémában együtt látta az egész filozófiát.» Talpraesett az eudaimonia meghatározása, mely a léleknek a nyomorral, a sorsüldözöttséggel, a fájdalommal is megférő isteni állapota. Mindenki aláírja azt a nagyon találó megállapítást is, hogy a Stagirita szellemének igazi örököse nem a peripatetikus iskola volt, hanem az egész filozófia. De hogy a szerzem nem teljesen sikerült megjegyzések közül is kiragadjak egyet, nem fogadhatom el, hogy a platoni idea egész világossággal a «modern» természettörvény formájában Galileinél jelenik meg. Az éppen, ha fejletlen volt is a terminológia, már Platonnál megjelent. Az idea a mindenségben minden történésnek eredetetője, formáló elve és formája, így tehát egyetemes természettörvény is. Meglehet, egyedül csak ez.

Végül még egyet. Ne vegye zokon Nagy József, ha tudásának és tehetségének megfelelőbb feladatra hívom fel a figyelmét, mint

amilyent ismertetett könyvében megoldott. Mert bármennyire érdekes és érdemes munka is egyébként *A filozófia története*, hézagpótlónak nálunk ma már nem mondható. Ama dologbeli ismeretek felől, melyeket nyújt, a hazai olvasóközönség fordítások vagy kompendiumok által tájékoztatva van. Az olvasó ma, hogy úgy mondjam, már egy emelettel magasabbról vágyik látni a dolgokat. Ebben vagy úgy részesülhet, hogy a filozófia történetét — mint néhány fejezetre nézve magam is megkísérletem — szélesebb mederben tárgyaljuk, mert ezáltal szélesebb lesz a kitekintése és a kevésbé méltányolt, sőt a régi «naiv» gondolkodókat is jobban tudja hatásaiknál fogva értékelni. Vagy pedig úgy, hogy történet helyett problematikát nyújtunk. Ez a tárgyalási mód az örökéletű problémákat és megoldási kísérleteiknek örökérvényű mozzanatait emeli ki az idők árfájából. Hönigswald könyve és Pauler Ákosnak Aristoteles metafizikai módszeréről írt kitűnő tanulmánya szolgálhat mintául ilyszerű feldolgozásokban. De hát a legpompásabb gyümölcsök érlelésére is megjön a nyár. Annak eljöveteleté éppen az olyan jeles, alapos összeállítások siettetik, amilyenek egyike a Nagy Józsefé.

(Debrecen.)

Zivuska Jenő.

Miklóssy István: Nemzetnevelés. Szociálpedagógiai tanulmány Bpest, 1919. A Szent-István-Társulat kiadása. 83 l. Ára 10 K.

E komoly és alapos munka szerzője régi és lelkes harcosa a keresztény gondolatnak. A háború előtt lezajlott években már elszántan küzdött a feltörekvő idegen világáramlatok ellen. Nyugtalan, forrongó, de alapjában véve gondatlan és könnyelmű években hallatta hívó szavát, harcba szólítva a nevelés embereit a nemzet titkos vagy hangos megrontói ellen.

A háború kitörésének esztendejében tartott három előadását összefoglalva, műve előszavában kifejti, hogy nevelő munkásságunknak egyik legfőbb célja az átszenvedett megpróbáltatások után csupán az állampolgári nevelés elmélyítése lehet.

A francia forradalom nagy tömegeket szabadított fel passzivitásukból: széles rétegek kerültek bele az állami élet aktivitásába s a legszebb jogok váltak közkinccékké.

A legtöbb nyugati állam hamar tudatára ébredt annak, milyen nagy baj származhatik abból, ha polgárai tudatlanul állanak az állami élet megnyilvánulásaival szemben, ezért hol önálló tárgyként, hol csupán más alkalmas tárgy fontos alkotórészeként sietve meghonosította iskoláiban az állami jogok és kötelességek tanítását.

A szerző részletesen fejtegeti az állampolgári nevelés állását Franciaország, Hollandia, Dánia és Svájc iskoláiban. Legtökéletesebben a francia köztársaság fejlesztette ki, ott a köztársasági kormány létének szilárd alapját látta e tanulmányág virágzásában.

Miklóssy részletesen kifejti, hogy Franciaországban az állampolgári nevelés csak erőszakosan és mesterségesen keresztültvitt egysebben áll a laikus iskolával. A vallás oktatásával nemcsak megfér, de voltaképp még Franciaországban is a keresztény vallás erkölcsvilágán alapul. Az *instruction civique* már az elemiben megindul s egyre szélesbülő körben középiskolai tanulmányainak befejeztéig ki-